

Innhold

Kart over Middelhavsområdet i romertiden.....	9
Kart over Europa i middelalderen og moderne tid.....	10
Tidslinje	11
Spesiell takk til	15
Ville vi hatt det bedre uten religion? Preludium	17
1. Dagen jeg mistet troen på Kirken	24
<i>En kristen massakre i år 1099</i>	
2. Korstogene i et nøtteskall	32
<i>Hellige kriger fra 1000- til 1200-tallet</i>	
3. Den vakre melodien.....	49
<i>Kristen etikk i det første århundret</i>	
4. Bjelken i Kirkens øye.....	66
<i>En annen ting Jesus sa i det første århundret</i>	
5. Gode tapere	71
<i>Forfølgelsen av Kirken fra år 64 til år 312</i>	
6. Konstantin og religiøs frihet	90
<i>Den første kristne keiseren, tidlig på 300-tallet</i>	
7. Konstantin og velferdsarbeidets fødsel.....	103
<i>Økonomiske endringer i romersk lov tidlig på 300-tallet</i>	
8. Julian den frafalne	124
<i>En keiser skrur tiden tilbake i 360-årene</i>	
9. Muskuløs kristendom	134
<i>En senator og biskop på slutten av 300-tallet</i>	
10. Kappadokisk kristendom	146
<i>Biskoper, helsevesen og slaveri sent på 300-tallet</i>	
11. Ikonoklastisk kristendom.....	157
<i>Kristent opprør og nedstenging av hedenske templer fra år 380 til år 415</i>	
12. «Rettferdig krig»	168
<i>En teori om kristen krigføring tidlig på 400-tallet</i>	
13. Romas død og Kirkens vekst.....	182
<i>Barbarer og kristne i Europa fra år 400 til år 1100</i>	

14. Kristen <i> Jihad</i>	193
<i> Tvangsomvendelser i Europa på slutten av 700-tallet</i>	
15. Den største europeeren du aldri har hørt om	202
<i> En «renessanse» midt i «den mørke middelalder»</i>	
16. Kristi riddere.....	216
<i> Forspillet til «hellig krig» i opptakten til år 1100</i>	
17. Odin mot Kristus.....	230
<i> Vikingenes «mirakuløse» omvendelse</i>	
18. Profeter og hyklere	258
<i> Middelalderklostre, velferdsarbeid og reformer</i>	
19. Det evige riket i øst.....	279
<i> De glemte bysantinerne fra 500-tallet til 1400-tallet</i>	
20. Oppfinnelsen av «den mørke middelalder».....	294
<i> De tilsynelatende katastrofale årene i perioden mellom 500-tallet og 1200-tallet</i>	
21. Inkvisisjonen.....	304
<i> Kjetterprosesser fra 1100-tallet til 1500-tallet</i>	
22. Reformasjonens «religionskriger».....	325
<i> Flere blodige kamper på 1600-tallet</i>	
23. Konflikten i Nord-Irland	339
<i> Konfesjonskonflikt fra 1700-tallet til 1998</i>	
24. Moralsk fallitt.....	349
<i> Overgrep på barn i den moderne Kirken</i>	
25. Sosial kapital.....	359
<i> Dagens kirkes vanlige virke</i>	
26. Bjelken vi alle har i øyet.....	371
<i> Hyklere finnes i alle århundrer</i>	
Den vakre melodien – Coda	381
Sluttnoter	386

Kart over Middelhavsområdet i romertiden

Tidslinje

Før Kristus

322: Aristoteles dør

Cirka 7–4: Jesus blir født

Etter Kristus

Ca. 30–33: Jesus korsfestes

Ca. 33–35: Paulus' omvendelse

14–37: Keiser Tiberius hersker

41–54: Keiser Claudius hersker

50–64: Paulus skriver brevene i Det nye testamentet

54–68: Keiser Nero hersker

70: Romerne ødelegger tempelet i Jerusalem

60–90: Evangeliene i Det nye testamentet blir skrevet

112–113: Plinius den yngre forfølger de kristne

Ca. 115: Ignatius (biskop og martyr) skriver sine brev

Ca. 165: Justin Martyr dør

215: Tertullian av Kartago skriver til Scapula om forfølgelse

210–220: De første katakombene (til Callixtus) bygges i Roma

249–251: Keiser Decius henretter biskopene Alexander,

Babylas og Fabian

303–312: Den store forfølgelsen

312: Keiser Konstantins omvendelse

325: Kirkemøtet i Nikea

337: Konstantin dør

361–363: Keiser Julian «den frafalne» hersker

374: Ambrosius blir biskop

Ca. 375: Det første sykehuset til Basilios den store
391: Theodosius stenger hedenske templer
395: Gregor av Nyssa dør
399: Fabiola av Roma dør
410: Vestgoterne herjer Roma
415: Hypatia blir drept i Alexandria
420: Bibelforskeren Hieronymus av Betlehem dør
420-tallet: Augustin av Hippo lanserer teorien om kristen
«rettferdig krig»
476: Barbaren Odoacer avsetter den siste vestlige romerske
keiseren
Ca. 500: Klodvig av Gallia blir døpt
Ca. 530: Benedikt av Nursia skriver Benedikts regel
527–565: Keiser Justinian hersker
590-tallet: Pave Gregor den store sender Augustin av
Canterbury til England for å misjonere
632: Muhammed dør
640–660: Biskop Eligius frigir slaver og misjonerer i Gallia
636–698: Islamske styrker erobrer Syria, Jerusalem, Egypt
og Nord-Afrika
Fra 716: Bonifatius misjonerer i Europa
754: Bonifatius blir drept på misjonstur til Friesland
Fra 772: Karl den stores *jihad* mot sakserne
Fra 781: Alkuin av York oppretter et europeisk utdannings-
system
793: Lindisfarne plyndres av vikinger
814: Karl den store dør

- 826: Ansgar blir den første som prøver å misjonere for vikingene i Danmark
- 885: Ebolus, den parisiske munken med kastemaskin
- Ca. 860: Diktet *Heliand* skrives
- 927: Odo blir en reformvennlig i abbed i klosteret i Cluny
- 960-tallet: Harald Blåtann erklærer seg og danskene som kristne
- 1024: Kong Olav Haraldsson innfører kristendommen ved lov på Mostertinget, i det vi kaller kristenretten
- 1096–1099: Det første korstoget
- 1140: Gratians *Decretum* (kanonisk lov) samles
- 1145–1149: Det andre korstoget
- 1188–1192: Det tredje korstoget
- 1179: Hildegard av Bingen dør
- 1198–1204: Det fjerde korstoget
- 1213–1229: Det femte korstoget
- 1226: Frans av Assisi dør
- 1274: Thomas Aquinas dør
- 1304: Francesco Petrarca, som fant opp begrepet «den mørke middelalder», blir født
- 1380: Katarina av Siena dør
- 1420: Generalinkvisitoren Tomás de Torquemada blir født
- 1480: Den 300 år lange spanske inkvisisjonen begynner
- 1517: Martin Luther starter en debatt med sine 95 teser
- 1555: Freden i Augsburg
- 1564: Reformatoren John Calvin dør
- 1618–1648: Trettiårskrigen
- 1648: Freden i Westfalen

En spesiell takk til

Saley Payne, for uvurderlig research og redaktørhjelp, spesielt med kapittel 17 og 24.

Lyndie og David Leviston, for friske blikk og gode forslag.

Mine venner ved Centre for Public Christianity, spesielt Simon Smart, Allan Dowthwaite, Natasha Moore og Justine Toh, for å være forbilder med sin grundige «sekulære» utforskning av kristendommen.

Avdeling for oldtidshistorie ved Macquarie Universitet, spesielt professorene Edwin Judge, Alanna Nobbs og Chris Forbes, for å være forbilder med sin grundige «sekulære» utforskning av kristendommen.

Bill Hurditch, Jana Robertson, Rob Clarke og Dugald Mackenzie, for god veiledning under hele Undeceptions-prosjektet.

Professor Michael Quinlan ved Universitetet i Notre Dame, for å ha lest manuskriptet og gitt verdifulle kommentarer, samt over 3000 ord med forslag til forbedringer.

St. Andrew's Anglican Church, Roseville, for den tjue år lange påminnelsen om at selv om kristendommens historie inneholder mange fatale feil, har vi fremdeles den «hellige katolske kirke».

Nicholas Purcell, Camden-professor i oldtidshistorie ved det klassiske fakultetet på Universitetet i Oxford, for å sponse mitt opphold som gjest ved fakultetet de siste par årene. Uten det kunne jeg ikke ha gjort forskningen jeg trengte til denne boka.

Dr. Hagop Kiyork, for våre intellektuelle spaserturer der vi løser alle verdens problemer.

Meredith Dimarco, for at du fikk set all verk og smerte jeg pådro meg i løpet av de sju månedene jeg satt krokboyd ved skrivebordet mitt og skrev denne boka.

Buff, Josh, Sophie og Josie, for at dere holder ut med en så oppslukt ektemann og far.

Ville vi hatt det bedre uten religion? Preludium

S august 2008 tapte jeg en debatt som endret min tilnærming til emnet for denne boka.

Jeg sier at «jeg» tapte debatten, men vi var et team. Jeg jobbet mest i kulissene: Jeg promoterte arrangementet, skaffet en av talerne – en velkjent Oxford-professor – og hjalp til med å forberede «vår side» av debatten. Påstanden som skulle diskuteres, var denne: *Vi ville hatt det bedre uten religion*. Jeg skulle altså argumentere for det motsatte.

Fra første sekund var det tydelig hvilken religion som skulle få kjørt seg mest. Islam, hinduismen og buddhismen kom ganske greit fra det. Jødedommen fikk noen harde slag, mest på grunn av volden i Det gamle testamentet. Men det var kristendommen, den største av religionene, den verste åndelige bølla, som fikk mest pepper.

Alle de 1238 plassene i Sydney Recital Hall var fylt. Arrangementet ble sendt live på ABC Radio, Australias allmennkringkaster. Da folk kom inn i salen, ble de bedt om å svare på hva de tenkte om temaet – før de hørte argumentene. Tanken var at de skulle bli spurt på nytt på slutten av kvelden, for å kåre vinneren. I den svært korte stunden jeg hadde mikrofonen, rett før siste meningsmåling, ba jeg tilhørerne om å tenke på

én oppriktig religiøs person i livet sitt og spørre seg om verden virkelig ville være et bedre sted uten en slik tro. Det er fort gjort at vi danner oss et mentalt bilde av *den historiske kirken*, sa jeg, et bilde som er helt annerledes enn virkeligheten vi finner i en gjennomsnittlig forsamling av harmløse idealister i den lokale menigheten nede i gata. Utfordringen min fikk selvsagt ingen virkning på utfallet. Dessverre vant påstanden *Vi ville hatt det bedre uten religion* begge målingene med stor margin. Akkurat denne gruppen med australske tilhørere mente vi *ville* få det bedre uten religion.

Det jeg satt igjen med fra den kvelden, var et klart inntrykk av noe jeg hadde grublet over i flere år. I Australia, Storbritannia og USA – de tre landene jeg har tilbrakt mest tid i – har vi sett en betydelig endring i oppfatningen av verdien av religion generelt, og kristendommen spesielt. For cirka tjue år siden var en typisk innvending mot tro at den var for moralistisk, ovenfra og ned, at kristne trodde de var bedre enn andre. I dag er det like vanlig å høre folk si at problemet med Kirken er at den er umoralsk, voldelig og full av hat. Da den anerkjente journalisten og ateisten Christopher Hitchens i 2007 ga ut boka *god is not Great*, med den provoserende undertittelen *How Religion Poisons Everything*, ble han et talerør for en økende og utbredt oppfatning om religion i sitt fødeland Storbritannia og sitt adopterte hjemland Amerika. Boka solgte også svært godt i Australia.

Det finnes også en del forskning på dette. I 2017 laget Ipsos Poll en oversikt over folks syn på religion i tjue land. Et av spørsmålene var: «Er du enig i påstanden: *Religion gjør mer skade enn godt i verden?*» I USA sa 39 prosent av respondentene seg enige i påstanden. For meg er det bemerkelsesverdig. I et land som blir ansett for å være et av de mest religiøse på jorden, mener nesten fire av ti at religion er en negativ kraft. Storbritannia var verre, eller *bedre*, alt etter hvordan du ser på det: 61 prosent var enige i påstanden. Og la oss ikke glemme Australia, der 63 prosent av de spurte mente at religion gjør mer skade enn gagn. Bare Belgia hadde et mer negativt syn på religion, med 68 prosent.¹

Vi ser et lignende mønster i en undersøkelse som vurderte yrker ut fra pålitelighet i årene 1993–2015, foretatt av britiske Ipsos MORI.² Respondentene ble bedt om å rangere seksten yrker etter «hvor pålitelige de ble ansett å være når det gjaldt å si sannheten». Sørkelig nok var journalister og politikere på bunnen i 2015. Ikke overraskende var leger og lærere øverst. Meningsmålere og embetsmenn havnet et sted i midten. Men hva med geistlige? Interessant nok kom religiøse autoritetspersoner på sjuendeplass på lista over hvilke yrker som ble mest antatt å si sannheten – 67 prosent av britene sa de hadde tillit til Kirkens menn og kvinner. Det som er mer avslørende, derimot, er at det har vært en gradvis nedgang i offentlighetens tillit til geistlige i løpet av de 22 årene denne undersøkelsen har pågått. Religiøse ledere har gått ned fire plasser og 15 prosentpoeng i løpet av denne perioden. Vitenskapsmenn, på den annen side, har klatret fire plasser og 15 prosentpoeng opp, og passerte i 2011 de geistlige i antatt pålitelighet. I en australsk undersøkelse i 2021 anså bare elleve prosent av de spurte religiøse ledere som pålitelige, og plasserte dem på tiendeplass av 26 yrker, langt bak leger (61 %), sykepleiere (48 %) og til og med tannleger (25 %), men likevel godt³

Denne dramatiske nedgangen i tillit til religion og geistlige sammenfaller sånn cirka med skandalene med seksuelle overgrep mot barn som har rystet Kirken verden over de siste tjue årene. Mellom 2001 og 2003 avslørte Boston Globes berømte Spotlight-journalister det enorme omfanget av overgrep mot barn og hvordan dette ble dekket over i Boston erkebispedømme. I løpet av ti år hadde over 70 prester blitt anklaget for seksuelle overgrep mot mindreårige, og Kirken hadde reagert «med et ekstraordinært hemmelighetskremeri».⁴ I den fjerde av tolv eksplosive undersøkende artikler (31. januar 2002) kunne Boston Globe fortelle at mistenkte pedofile prester fremdeles var i aktiv tjeneste, de var ofte bare i stillhet flyttet til stillinger som sykehus- eller fengselsprest. Dette er ikke kun et amerikansk eller romersk-katolsk problem, som vi skal se i kapittel 26.

Det holder ikke å si at Kirken har et «imageproblem». Kristendommen har hatt to tusen år på å vinne verdens beundring og tillit. Men et stort antall mennesker i dag synes ikke denne ærverdige tradisjonen fortjener verken kjærlighet eller tillit. Christopher Hitchens talte på vegne av mange da han skrev:

Vi tror helt sikkert at det er mulig å leve etisk uten religion. Og vi vet at religion har fått utallige mennesker ikke bare til ikke å oppføre seg bedre enn andre, men til å gi seg selv tillatelse til å oppføre seg på måter som ville fått en bordellmamma eller en etnisk renser til å heve øyenbrynet ... Akkurat nå, når jeg skriver disse ordene, og du leser dem, planlegger folk som tror hvordan de på ulike måter kan ødelegge deg og meg og alt det gode mennesket har oppnådd. Religion forgifter alt.⁵

Jeg forestiller meg at Christopher Hitchens ville vært dypt misstenksom til denne bokas prosjekt. (Han døde dessverre av halskreft i 2011.) Jeg kan høre ham stønne: *Særlig* at en troende kristen – selv en godmodig anglikaner – er villig til å gå inn i kristendommens mørke historie og gi en balansert framstilling! *Særlig* at en kristen «apologet» (et ord jeg misliker, men som han utvilsomt ville kastet mot meg) vil innrømme at «helgene» kan være like utilslørte «syndere» som alle andre, og noen ganger verre! Bare de som leser hele boka mi kan vurdere om min fantasi-Hitchens har rett eller ikke. Alle innvendinger jeg kan komme med på et så tidlig punkt, er forutsigbare og tomme. Men jeg skal erkjenne at jeg har følt Hitchens' nærvær i arbeidsværelset mitt, hans kritiske blick over skulderen min, mens jeg har skrevet denne boka.

Hitchens var også en hypotetisk samtalepartner da jeg i 2018 var med på å skrive og presentere filmen *For the Love of God: How the Church Is Better and Worse Than You Ever Imagined*. Det er en omfattende oversikt over noe av det beste og verste i kristen historie og i dag.⁶ Dokumentaren, som varte i tre og

en halv time, ga noen øyeblikksbilder av Kirken, med farger, bevegelse og gode doser humor (i hvert fall fra mine kolleger). Denne boka er utvilsomt langt mindre underholdende, men jeg prøver å gjøre noe som ville vært umulig, og definitivt uklokt, på skjermen: å gjenfortelle kristen historie århundre for århundre, historien til både morderne og helgenene, ofte med deres egne ord, eller i det minste med ordene til menneskene som elsket eller hatet dem.

Boka du leser nå er ikke et akademisk verk – den er ikke skrevet med tanke på andre forskere og lærere. Men den følger et viktig prinsipp innenfor intellektuell historiefortelling: et ønske om å underordne våre egne forestilte narrativer de faktiske bevisene, altså *primærkildene*, enten det er snakk om samtidige biografier, brev, lover, inskripsjoner eller arkeologi. Det er ganske mye av slikt i denne boka. Og det er viktig med et tema som dette, for ofte tenker vi at *vi ville hatt det bedre uten religion* delvis ut fra personlig erfaring (god eller dårlig) og delvis ut fra andre- eller tredjehånds-nyhetsrapporter, samtaler på puben eller dokumentarer på History Channel. Bevisene vi skal utforske er blandede, men vi er nødt til å trekke slutningene våre basert på *håndfaste bevis*.

Jeg vil understreke en ting til helt fra begynnelsen. Jeg kommer ikke til å trekke noe klart skille mellom Den romersk-katolske kirke og Den protestantiske kirke eller Den ortodokse kirke. Det er betydelige teologiske forskjeller mellom disse tradisjonene, noe jeg skal skissere opp i kapittel 22, men ut fra et historisk perspektiv er de i bunn og grunn samme samfunnsinstitusjon. Det er altfor enkelt for protestanter som meg å distansere seg fra noen av kirkehistoriens verste hendelser, som korstogene og inkvisisjonen, ved å legge skylden på *katolikkene*. Etter at jeg skrev noen ord om Kirken i middelalderen i sosiale medier her om dagen, brukte en presbyteriansk prest jeg kjenner akkurat dette argumentet: *Ut fra sin egen selvforakt sauser Dickson Kirken sammen i en ubestemmelig enhet. Men protestantisme burde holdes adskilt*, sa han. Jeg skjønner at når tradisjonen du tilhører

dukket opp på 1500-tallet, er det fristende å fraskrive seg alt det negative som skjedde fra Jesus til Martin Luther. Men det funker ikke for meg. Ikke bare har protestanter i løpet av sin korte 500-årige historie tatt del i alle de samme fordommene, det samme hatet og den samme volden som sine katolske motstykker, men denne beleilige måten å tenke på setter protestantismen i den merkelige posisjonen der den må innrømme at den nesten ikke har bidratt det grann til den vestlige sivilisasjonens historiske vev, siden alle protestantismens sykehus, veldedige organisasjoner, utdanningsinstitusjoner og tydelige kristne etikk stort sett er en fortsettelse av tradisjoner som strekker seg tusen eller fem hundre år tilbake i katolisismen og den ortodokse retningen. (Min presbyterianske venn vil sannsynligvis ikke ha noe imot dette. For ham og andre evangeliske kristne er ikke det viktigste ved kristendommen det *samfunnsmessige*, men det *teologiske* bidraget protestantene kom med, ved å klargjøre at frelsen kommer *av tro alene*.) Jeg sier alt dette som en stolt protestant – hvis du regner en anglikaner som protestant, da! Mitt poeng er bare at i denne gjennomgangen av bøller og helgener i kirkehistorien, er det ingen forskjell mellom kristendommens tre store tradisjoner. Martin Luther, Ambrosius av Milano og Gregor av Nyssa er alle ledere av Kirken. Vi kommer til å møte disse tre, og mange flere, i de påfølgende sidene.

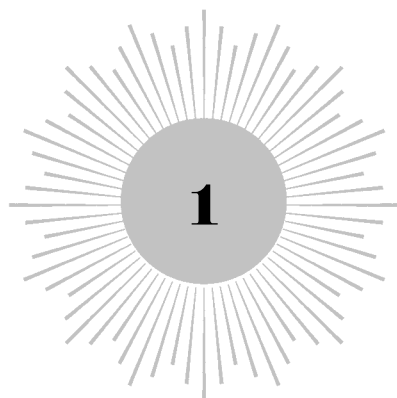
Jeg har brukt uttrykkene «Vesten» og «vestlig sivilisasjon» et par ganger allerede. La meg understreke at dette ikke er kodeord for «den hvite manns sivilisasjon» eller for en moderne lengsel etter å gjenoppbygge fortidens «jødisk-kristne samfunn». Jeg forstår bekymringene for at disse begrepene blir kuppet av en konservativ agenda. Men i historiske kretser er det opplest og vedtatt – et ugjendrivelig faktum – at *store deler* av lovene, etikken, filosofien, litteraturen og kulturen til landene i Europa, Storbritannia, Irland, USA, Sør-Amerika, Canada, Sør-Afrika, Australia og New Zealand kan spores tilbake – på godt og ondt – til de gresk-romerske og jødisk-kristne samfunnene som spredte seg *vestover* fra Italia i perioden mellom det fjerde og det

sektende århundret. Det er dette jeg mener med «Vesten» og «vestlig sivilisasjon». Og som jeg vil gå nærmere inn på i kapittel 19, tar ikke dette noe av æren bort fra de bemerkelsesverdige bedriftene og bidragene til *Østromerriket* (Bysants) og de *islamske* sivilisasjonene i middelalderen.

*

I tiden mellom debatten i 2008 og filmen i 2018, og fram til jeg skrev og reviderte denne boka, har jeg fått en dyp sympati – jeg føler faktisk et slags slektskap – med alle som mener at kristendommen har gjort mer skade enn gagn. Det vil være mye som støtter det inntrykket på de påfølgende sidene. Samtidig blir jeg ikke kvitt overbevisningen om at selv i den kristne historiens mørkeste stunder (og i dag), hadde (og har) flammen Kristus selv tente – «Elsk deres fiender, gjør godt mot dem som hater dere» (Luk 6,27) – en egen evne til å avdekke mørket innenfra og deretter antenne seg selv på ny gjennom Kirken. Denne boka er en hyllest til begge. Eller for å bruke en annen metafor som jeg skal benytte meg av i kapittel 3: Kristus skrev en vakker melodi som Kirken ofte har spilt godt, og ofte dårlig. Men melodien forsvant aldri helt. Noen ganger ble den til en symfoni.

Under filmingen av dokumentaren i 2018 fikk jeg en ny, dyp opplevelse som endret mitt perspektiv på denne boka tema. Jeg kan si deg nøyaktig hvor og når det skjedde. Hvis du hadde spurt meg der og da, ville kanskje jeg også ha stemt *ja* i debatten ti år tidligere. I det første kapittelet skal jeg derfor ta deg med til et grufullt sted, en korstogs-massakre med påfølgende feiring. Deretter, etter en kort gjennomgang av korstogenes historie, omtrent midt i Kirkens to tusen år lange historie, skal vi spole tilbake til det første århundret og utforske hva Kristus selv ønsket med bevegelsen sin, før vi prøver å finne ut hva som gikk galt – og hva som ble rett – gjennom århundrenes løp.

Dagen jeg mistet troen på Kirken

EN KRISTEN MASSAKRE I ÅR 1099

«Den som kun for hengivelsens skyld drar til Jerusalem for å frigjøre Guds kirke, ikke for å vinne ære eller tjene penger, kan regne denne reisen som en evig botsøvelse.»

PAVE URBAN II

Dittelen på dette kapitlet er en overdrivelse, men ikke en stor en. Jeg står i et dilemma.

Kristendommens formelle trosbekjennelse, kjent som den nikenske trosbekjennelsen, ber de trofaste om å erklære sin tro på «én hellig allmenn kirke» (på engelsk heter det *catholic* i stedet for «allmenn», men i denne sammenhengen betyr ordet «universell», ikke romersk-katolsk). Kristne er altså forventet å ha en slags tro eller åndelig tillit til den institusjonen Kristus opprettet. Han sa selv: «[P]å denne klippen vil jeg bygge min kirke, og dødsrikets porter skal ikke få makt over den» (Matt 16,18). Men alle som kjenner kristendommens historie opp gjennom århundrene vet at Kirken har vært alt annet enn konsekvent «hellig». Til tider har den vært alliert med selveste

dødsriket. Jeg føler meg delt, for jeg har studert historie i lang tid og gått i kirken enda lenger. Jeg vet hvor likene er begravd på kirkehistoriens kirkegård, men likevel forventes det at jeg skal framsi ordene i den nikenske trosbekjennelsen.

«Menn red i blod opp til knærne»

Jeg har aldri følt denne indre konflikten sterkere enn da jeg befant meg på åstedet for en av de verste grusomhetene i religionshistorien. Jeg var i Jerusalem for å filme scenene som skulle handle om korstogene i dokumentaren vår, denne rekken av mislykkede «hellige kriger» der europeiske kristne prøvde å erobre Det hellig land, under dekke av motiver som å gjøre det trygt for pilegrimer å besøke stedene de så som hellige.

Vi fikk lov til å filme ved Al-Aqsa-moskeen, islams tredje helligste sted. Den står på en enorm plass som er kjent som Haram al-Sharif, eller Tempelplassen. På samme plass finner vi også Klippemoskeen, den vakre gylne domen du ser på alle postkort fra Jerusalem. Denne enorme åpne plassen på 150 000 kvadratmeter kunne rommet nesten 30 fotballbaner.

15. juli 1099 braste om lag 10 000 europeiske korsfarere gjennom Jerusalems beskyttende murer. De marsjerte gjennom byens smale gater og kjempet mot alle som gjorde motstand. De tok seg opp til Haram al-Sharif, der de fant tusenvis av innbyggere som skalv av frykt og klamret seg til håpet om at helligdommen deres ville beskytte dem, både praktisk og guddommelig. Men disse slåsskjempene, «pilegrimer» som de kalte seg, hadde vært på farten i to år. De hadde reist 260 mil fra Frankrike til Jerusalem. De hadde beleiret byen i en måned. De hadde ikke tenkt å la seieren gå til spille. Ifølge kildene hisset korsfarerne seg opp i et uhellig vanvidd og sablet menn, kvinner og barn ned for fote. De kastet noen av ofrene over de høye murene til en sikker død tre etasjer under. De slaktet de øvrige med sverd, kniver, ild, piler og spyd. De tok til og med opp jakten på dem som hadde klatret opp på taket av Al-Aqsa-moskeen, og drepte

dem på stedet.⁷ Blodet fylte angivelig den store promenadegaten mellom moskeen og domen. Vi har øyevitneskildringer. Raymond av Aguilers, en av lederne for dette første korstoget, skrev om denne skjebnesvangre dagen i «julis ides» (15. juli) med grusom fryd og åpenbar overdrivelse:

Det var underfulle syn. Noen av mennene våre kuttet av hodene på fiendene; andre skjøt dem med piler, slik at de falt fra tårnene; andre torturerte dem lenger ved å kaste dem inn i flammene. Hauger av hoder, hender og føtter kunne sees i byens gater ... Det var en rettferdig og storartet Guds dom at dette stedet skulle fylles med de vantros blod, siden det hadde lidd så lenge under gudsbespottelsene deres.⁸

Som om ikke dette var nok, går Raymond videre til å fortelle oss at neste dag, 16. juli 1099, holdt pilegrimene en takkegudstjeneste i Jerusalems hellige gravkirke, bare 500 meter unna stedet der massakren fant sted dagen før. «Å, som de frydet seg og jublet og sang en ny sang til Herren!» forteller han. «Denne dagen vil bli husket for all fremtid, sier jeg, for den vendte vårt slit og våre sorger til glede og jubel.» Det er et edruelig historisk faktum at en kirke som ble bygget for å minnes stedet der den ydmyke mannen fra Nasaret ble urettmessig og brutalt korsfestet, var stedet der en militær seier ble feiret med jubelsanger og bønner i Jesu navn.

Det var da jeg sto og gjenfortalte disse grufulle detaljene til kameraet på den hellige plassen utenfor Al-Aqsa-moskeen, at jeg kjente at jeg mistet troen på Kirken. Det var ikke bare det at jeg hadde lest kildene, lært meg manus utenat og nå befant meg på stedet der alt dette forferdelige skjedde. Du skjønner, mens jeg ble filmet, kunne jeg se den muslimske guiden vår en meter til venstre for kamera, guiden vi hadde fått tildelt for at hun skulle vise oss rundt på stedet og forsikre nysgjerrige utenforstående om at vi faktisk hadde fått tillatelse til å filme der. Hun het Azra

og var en arabisk muslim som bodde i Jerusalem og snakket perfekt engelsk. Hun så på at jeg fortalte dette til kamera, igjen og igjen, helt til jeg leverte setningene perfekt (jeg klarer det aldri på første tagging). Da regissøren endelig var fornøyd, så jeg at Azra hadde en tåre i øyekroken. Plutselig innså jeg at dette ikke bare var en bloddryppende bit av historien for henne. For muslimer i Jerusalem – og mange andre muslimer, selvsagt – var denne hendelsen en kilde til smerte, skam og til og med vrede.

Jeg sier ikke at Azra var bitter. Da vi pakket sammen, sa jeg til henne: «Jeg er veldig lei for det. Det må ha vært vanskelig for deg å høre!» Hun tok seg sammen. «Nei, nei», svarte hun. «Det går bra. Det går helt bra.» Men jeg skjønnte at det ikke gikk bra. 15. juli 1999 hadde etterlatt et 900 år gammelt sår i mange sjeler.

Alle triumferende følelser jeg måtte ha om den historiske Kirken døde den dagen. Jeg fikk bare ikke de to motstridende bildene ut av tankene: Azras stille tåre og Raymond av Aguilers ekstatiske «Guds storslåtte dom». Jeg kunne aldri mer erklære min tro på «én hellig kirke» uten å kjenne et gys i kroppen. Jeg sier fremdeles trosbekjennelsen, men for meg er ordene like mye en lengsel som en bekreftelse på kristendommens historie opp gjennom århundrene.

Jeg erkjenner at denne opplevelsen ved Al Aqsa-moskeen ikke var helt – eller engang primært – rasjonell. Gir det mening at jeg sa unnskyld til Azra? Jeg var ikke der i 1099. Jeg liker å tro at jeg ikke ville tatt del i massakren av hennes forfedre i Jerusalem. Jeg er ikke moralsk ansvarlig for noe av det. Jeg har så visst ingen skyld i det. Alt det er sant. Så hvorfor føltes det likevel riktig å beklage? Det er nok fordi jeg har en tilknytning til mitt «lag», akkurat som Azra har en tilknytning til sitt «lag» (kanskje «familie» er en bedre metafor?). Som en representant for kristendommen i det øyeblikket føltes det riktig å være skamfull over at blod ble utgytt i *Kristi navn*. Og det var riktig å formidle den følelsen til Azra.

Var korstogene virkelig «religiøst» motivert?

Dette leder oss til et viktig spørsmål: Var korstogene en *religiøst motivert* rekke med kriger? Det er fristende å gjemme seg bak de alternative forklaringene som noen ganger gis: At korstogene egentlig var et europeisk forsøk på å tilrane seg nytt land med religion som påskudd; at det handlet om en jakt etter nye ressurser; eller til og med at det dreide seg om å gi titusenvis av arbeidsløse menn noe å gjøre. Christopher Tyerman, en anerkjent autoritet på korstogene ved Oxford Universitet, har med rette sagt: «Mesteparten av det offentligheten tror om korstogene, er enten misvisende eller direkte galt.»⁹ Og dette gjelder like mye *kristen* som *verdslig* kunnskap om korstogene.

Det er vanskelig å lese primærkildene til korstogene uten å merke de sterke religiøse motivasjonene og målene som kommer til uttrykk – hvor viktig det er å forsvare dem som har samme religion som deg, å beskytte hellige steder og å hedre Jesus Kristus ved å nedkjempe det «hedenske» islam. Raymond av Aguilers, som jeg siterte tidligere, var faktisk *prest* i det første korstoget. Hans konkrete rolle var å minne andre om det åndelige oppdraget bak disse voldelige handlingene. Om massakren i 1099 sa han: «Denne dagen er en rettferdiggjøring av hele kristendommen, en ydmykelse for hedendommen og en fornyelse av vår tro.»¹⁰

Dette siste uttrykket, «en fornyelse av vår tro», er viktig for å kunne forstå korstogene. Det harmonerer med perspektivet til mannen som sto bak det første korstoget, pave Urban II. Jeg må være forsiktig her, for det er lett å gi en overforenklet redegjørelse for disse hendelsene – på begge sider – og det stemmer at tanken om «hellig krig» vokste fram i kristendommen i flere hundreår før Urban (mer om det senere). Likevel er det åpenbart at paven hadde et *åndelig* oppdrag i tankene da han offisielt kunngjorde det første korstoget, fire år før den blodige nedslagen bak Jerusalems murer.

Uansett hva pave Urbans *politiske* ambisjoner var – å samle

et splittet Europa eller å forene vestlig og østlig kristendom – lå hans *teologi* til grunn for tankegangen. Urban lengtet etter å gjenvinne det han anså som den første kirkens renhet i spørsmål om lære og moral. Han mente at Kirken trengte en stor hendelse preget av omvendelse og enhet for å kunne oppleve Guds nåde på ny. Denne hendelsen så han muligheten for da han mottok et rop om hjelp fra den bysantinske keiseren langt unna, Alexios I Komnenos (1056–1118). Riket hans befant seg på islams vestfront (omtrent dagens Tyrkia).

Helt siden islams opprinnelse på 600-tallet hadde religionen utviklet og praktisert konseptet «hellig krig», med stor suksess. Muslimske hærer spredte seg utover Midtøsten, Egypt og videre mot Europa. Innen 1090-årene hadde islamske styrker erobret mesteparten av det gamle bysantinske riket og banket på døra til Alexios' hovedstad Konstantinopel (dagens Istanbul). Alexios sendte straks budbringere til paven (som i denne perioden bodde i Frankrike, ikke i Roma) med bønn om hjelp. Kristenheten i Vesten ville vel ikke bare stå med hendene i lomma og se på at den østlige kristenhetens siste gjenværende utpost ble feid bort? Urban anså dette som øyeblikket han hadde ventet på, hendelsen der Kirken kunne reddes ved å hjelpe et annet kristent rike (det gresk-ortodokse) og samtidig vinne tilbake Jerusalems hellige steder, som var blitt okkupert av de «vantro» siden 637.

Etter å ha promotert planen sin på en fire måneder lang pre-kenturné i Frankrike, inviterte pave Urban offisielt til det første korstoget i en tale han holdt utenfor katedralen i Clermont i Midt-Frankrike 27. november 1095. Selve talen er ikke bevart for ettertiden, men vi har øyenvitneskildringer. Vi har også noen av Urbans egne brev som beskriver prosjektet. Hovedtanken var klar: Denne krigen var ikke syndig, men forløsende, og hadde pavens ubetingede velsignelse. Enhver pilegrim som var villig til å reise østover, kjempe mot muslimene og gjenerobre Jerusalem for Herren, ville få tilgivelse for syndene og et løfte om frelse. «Den som kun for hengivelsens skyld drar til Jerusalem for å frigjøre Guds kirke, ikke for å vinne ære eller tjene penger,

kan regne denne reisen som en evig botsøvelse», erklærte han.¹¹ Urban skriver at han «påla dem [korsfarerne] en plikt om å påta seg et slikt militært oppdrag for at de skulle få ettergitt alle sine synder».¹² Dette er en bemerkelsesverdig ny teologi innenfor kristendommen, at frelsen ligger i kampen mot den vantro. Folkemengden som hørte Urbans tale i Clermont reagerte visstnok med et unisont – kanskje anført av pavens medhjelpere – *Deus lo volt*, «Gud vil det».

Det religiøse aspektet ved det første korstoget er udiskuterbart. Det understrekes av det teatralske ritualet alle korsfarerne måtte gjennom når de avla sitt løfte om å vinne tilbake Jerusalem. De fikk alle en tøybit formet som et kors, og sydde det på drakten sin som et tegn på at de gikk i lydighet mot selveste Kristi ord: «Om noen vil følge etter meg, må han fornekte seg selv og ta sitt kors opp og følge meg. For den som vil berge sitt liv, skal miste det. Men den som mister sitt liv for min skyld og for evangeliets skyld, skal berge det» (Mark 8,34–35). Alle moderne lesere av disse versene vil protestere og si at Jesus åpenbart mente at disiplene skulle være villige til å *utholde forfølgelse* for hans skyld, helt til døden. Det betyr selvsagt *ikke* at de skulle *slåss* for hans sak. Men den vanligste offentlige tolkningen i Frankrike på 1000-tallet – og dette var *populære* vers – var at arbeidsføre kristne menn skulle ta opp korset og kjempe mot Kristi fiender. Selve ordet *korstog* kommer jo fra det latinske *crux* (kors), og viser til denne seremonien der man ikledde seg dette hellige merket.

Det var en tid da jeg prøvde å unngå kritikken mot korstogene og andre mørke episoder i Kirkens historie ved å si at det ikke egentlig ble gjort i Jesu navn – at dette var sekulære prosjekter og ikke knyttet til teologi. Det gjør jeg ikke lenger. Jo mer jeg har lært om korstogene, desto mer skjønner jeg hvorfor så mange kaller disse århundrene mellom Romerrikets fall i 500 og den moderne verdens framvekst i 1500 «den mørke middelalder», en periode med dystert barbari, der Kirken hersket og mennesker led. Jeg har ikke akkurat det historiesynet, som jeg vil

forklare i kapittel 20, men jeg har forståelse for dem som tenker sånn.

*

Akkurat hvor mye jeg har endret mening om disse tingene vil bli klart i neste kapittel. Denne boka er ikke en kronologisk gjennomgang av Kirkens historie, eller en grundig redegjørelse for korstogene, men jeg synes det er relevant å gi en oversikt av disse «krigene om korset», slik at du ikke får inntrykk av at det som skjedde i det første korstoget, var et fem år langt *avvik* fra Kirkens ellers godlynte historie. Når vi har kommet oss gjennom disse besværlige århundrene på midten, skal vi spole tilbake til det første århundret og se kort på Jesu liv og lære, før vi trykker på PLAY for å se hva som skjedde i kristenhetens historie som fikk krigføring mot ikke-troende til å framstå som en rimelig løsning for mange troende i middelalderen.